

HORASAN'DAN ANADOLU'YA SELÇUKLULAR
SULTAN ALPARSLAN

III-
OTAĞ

PROF. DR.

AHMET ŞİMŞİRGİL

OTAĞ III
HORASAN'DAN ANADOLU'YA SELÇUKLULAR
SULTAN ALPARSLAN

Ahmet Şimşirgil

TİMAŞ YAYINLARI | 4699
Popüler Tarih Dizisi | 40

EDİTÖR
Zeynep Berktaş

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

İÇ TASARIM
Tamer Türp

1. BASKI
Nisan 2019, İstanbul

2. BASKI
Nisan 2019, İstanbul

ISBN
ISBN: 978-605-08-2990-7

9 786050 829907

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
   timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CILT
WPC Matbaacılık
Osmangazi Mah. Mehmet
Deniz Kopuz Cad. No:17-1
Esenyurt / İstanbul
Telefon: (0212) 886 83 30
Matbaa Sertifika No:35428

YAYIN HAKLARI
© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

Takdim	9
Önsöz	11
BİRİNCİ BÖLÜM	
SELÇUKLULARIN ATALARI	15
Oğuzlar	17
Oğuzların Yaşayışları	19
Selçuklu'nun Atası: Dukak	22
Kalbi İman Nuru İle Dolmuştu!	24
Pehlivanlıkta Emsali Yoktu!	26
Dukak Üzerinde Tartışmalar!	30
İmparatorluğun İsim Babası: Selçuk Bey!	34
Selçuk'un Hicreti	36
İman Gayreti!	39
"Melikü'l-Gâzî"	41
Selçuk Bey'in Son Yılları Ve Vefatı	43
İki Yiğit Kardeş	46
Çağrı Bey Doğu Anadolu'da	49
İsrail Arslan Yabgu	52
Onu Küçümsemeye Gelmez!	55
Katı Kalpli Bir Vali: Arslan Cazip	58
Yeni Selçuklu Başbuğları	59
Büyük Bozgun!	60
İKİNCİ BÖLÜM	
MUHAMMED TUĞRUL VE DAVUT ÇAĞRI BEYLER	63
Horasan'a Geçiş	65
Gaznelilerin Büyük Endişesi	66
Nesa Savaşı	70
Bu Bize Hakk'ın Lütfudur!	73
Yeni Anlaşmazlık	75
Serahs Savaşı	77

Bizler Yeni ve Garip İnsanlarız!	79
Sultan Mesud Harekete Geçiyor!	81
Dandanakan Savaşı	84
Büyük Selçuklu Devleti	89
Hasankale Savaşı	92
Bizans'ta Hutbe Abbasiler Adına	95
Tuğrul Bey'in Anadolu Seferi	97
Bağdad Seferi	98
Arslan Besasirî	103
Tuğrul Bey Zor Durumda!	104
Davut Çağrı Bey	107
O, Mahir ve Korkusuz Bir Savaşçı İdi!	110
Bağdad ve Besasirî	112
Zavallı Kulundan Yüce Allah'a!	115
Düğün	116
Kutalmış İsyanı	120
Veliaht Seçimi Rahatsızlığı	122
Muhammed Tuğrul Bey'in Vefatı ve Şahsiyeti	123
Allah'tan Utanırım!	126

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SULTAN MUHAMMED ALPARSLAN	129
Saltanat Mücadelesi	131
Er Gayret Üzere Olur!	134
Sultanı Belirleyen Savaş!	135
Amîdül-mülk Kündürî'nin Zor Günleri!	139
Amîdül-mülk Kündürî!	143
Büyük Fitne!	145
O Bid'at Ehline Karşı Kılıçtır!	147
Irak-ı Arap'ta Gelişmeler	151
Ermenistan Seferi	154
Melikşah	156
Seri Fetihler	158
Ani'nin Fethi	159
Kars Tabiiyet Altında	162
Şiraz Meselesi	163
Veliaht Melikşah!	165
Alan İstilâsı ve Kavurd'un İsyanı!	166

Gürcistan Seferi	168
Kavurd'un İkinci İsyanı	171
Anadolu Akınları	173

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YURT AÇAN SAVAŞ: MALAZGİRT	177
Bizans'ta Durum: Eudokia ve Romanos Diogenes	179
Romanos Diogenes'in Anadolu'ya İlk Harekâtı!	181
İmparator'un İkinci Anadolu Harekâtı	183
Selçuklu Prensi Bizans Sarayında!	185
Sultan Alparslan'ın Suriye Seferi	187
Allah'a Şükretmelisin!	190
İmparator Malazgirt Yolunda!	192
Muhammed Alparslan	195
Biz İsfahan'da Kışlarız!	197
Yarabbi! İslam'ı Aziz, Şirki Zelil Kıl!	200
Savaş Öncesi	201
Malazgirt Savaşı	204
Bükülmez Bileği Oğuz Kolunun!	210
Esir İmparator	212
Görülmemiş Asalet!	213
Dinin Parlak Kılıcı!	216
İmparator'un Dönüşü	218
İmparator'un Hazin Sonu!	221

BEŞİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED ALPARSLAN'IN ŞEHADETİ VE ŞAHSİYETİ	225
Türkistan Seferi	227
Alparslan'ın Vasiyeti ve Şehadeti	229
Tövbe Ediyorum!	231
Şahsiyeti	232
Bid'at Nedir Bilmeyiz!	238
İşler İntizama Girdi	239
Bibliyografya	243
Dipnotlar	251
İndeks	265

ÖNSÖZ

Gaznelilere karşı elde ettikleri Dandanakan zaferi, Selçuk oğullarına devlet kurma yolunu açacaktır. Gazne orduları bu savaşın öncesinde de Selçuklular karşısında üst üste mağlubiyetler yaşamışlardı. İşte bu nihai savaşın (Dandanakan) evvelinde Sultan Mesud bir divan tertip etmişti. Burada yapılan görüşmelerin sonrasında Ebü'l-Fazl Beyhakî'nin Gazneli Sultan Mesud'la arasında şöyle bir konuşma geçmişti. Beyhakî: "Söylemek istediğim bir mesele daha var, fakat Emir'in ömrü uzun olsun, bunu söylemeye kulunuz utanıyor."

Sultan Mesud: "Söylemek lâzımdır. Söyle, ben can kulağıyla dinliyorum." dedi.

Beyhakî: "Emir'in ömrü uzun olsun, bugün bu kavim (Oğuzlar) bize musallat oldu. Biz ne kadar fena insanlarız ki Allah bize bunları musallat etti. Rabbim sizin gibi bir padişahı inayetinden mahrum ediyor ve böyle bir kavim ona karşı muzaffer oluyor? Bu delâlet eder ki Allahü zül-celal sizden razı değildir. Emir bir kere düşünsün... Şayet onun rızasına muhalif bir harekette bulunduyorsa onun af ve mağfiretine sığınsın, hatta mümkün ise bu gece onun huzurunda secdeye kapanıp tazarru ve niyaz ile yalvarsın, nezirlerde bulunsun, ona karşı muhalif bir harekette bulunduyorsa nedamet gösterebilir. Eğer böyle yaparsa, bu gece yapacağı duaların yarın tesirini göreceği muhakkaktır."

Gazneli sarayında böyle bir konuşma geçerken, diğer yanda kazandıkları bir zaferin sonrasında onlara barış teklif eden Selçukluların bakışı ne kadar manidardır: "Düşünmediğimiz ve ummadığımız halde böyle bir hâdise vuku buldu. Bunu kendimizden bilmek büyük hatadır. Bu büyük orduyu biz yenmedik. Biz kendimizi korumaktan fazla bir şey yapmadık. Bu, onların tedbirsizliğinden olmuştur. Allahü Teâlâ bizim galip gelmemizi diledi, böyle oldu. Bu Hakk'ın

bir lütfudur. Tâ ki birdenbire mahvolmadık ve beklemediğimiz halde bunca nimet ve âlet elimize geçti. Fakir idik, zengin olduk.”

Bir insanın işi yolunda gider ve talihi de yar olursa kara toprağı âleme halis altın gibi gösterebilir.

Felek işini küçük görmeyen halinden şikâyet etmeyen adama büyük insan nazarı ile bakar.

Eğer bir süvarinin altındaki at itaat etmezse, süvari tepe üstü düşer ve talihine esir olur.

Oğuzların Kınık boyunun asil evlatları yüz hanelik bir nüfusla Cend'e gelirken Selçuk Bey'in ifadesiyle maksatları şöyleydi: “Bu tarafa gelmemizin sebebi hayırlı bir iş içindir. İslam ehlinin yoluna girmek ve İslamiyet'i kabul etmek içindir. Şimdi dileğimiz budur ki, fukaha ve ulamanın önde gelenlerinden biri, bize Kur'an'ı, iman ve İslam'ın hakikatlerini öğretmek için bu tarafa gönderilsin. Çölde yolunu kaybetmiş avareleri hidayet pınarına ulaştırınsın.”

İşte bu saf ve temiz itikatları nedeniyle Cenab-ı Hak azlarını çoğa çevirdi. Onlar Allah için vatanlarını terk ettiler. Cenab-ı Hak, onlara nice nice ülkeler bahşeyledi. Anadolu'yu ise kendilerine ve evlatlarına ebedi vatan kıldı.

Sultan Alparslan komutasındaki Oğuz mücahidleri bir dünya gücünü Malazgirt'te mahvettiler. Bu büyük zaferden 10 yıl sonra ise (1081). Kutalmışoğlu Süleyman Şah idaresindeki Selçuk oğulları Üsküdar'da görüneceklerdir.

Bir kişi ki yardımcısı Allah ola

Var kıyas eyle ki ol ne şah ola

Osmanlı öncesi Türk asırları Otağ serisinde devam ediyor. *Otağ III/ Horasan'dan Anadolu'ya Selçuklular: Sultan Alparslan* serinin üçüncü eseri olarak elinizde bulunuyor.

Bu eserde Kınık boyunun siyasi sahada görüldüğü Lokman Dukak'tan, Sultan Alparslan devri sonuna kadar Selçuklular tarihi göreceksiniz. Küçük bir topluluğun şanlı ve azametli bir devlet haline

gelişinin sırlarını bulacaksınız. Anadolu'yu Müslüman Türklere yurt yapan kapıyı açan Malazgirt Savaşı'nın safahatını en çarpıcı yönleri ile okuyacaksınız. Malazgirt, öyle göz kamaştırıcı bir başarı idi ki sonra ki bütün fetihlerin kapısı sayılacaktı. Bu itibarla Arif Nihat Asya Bey, ebced hesabıyla 1071 tutan "Fetih kapıları" deyimini şöyle kullanacaktır:

*Malazgird'de destan yazan Türk için dedim sorana:
"Fetih kapıları", daha bugünden, açıldı ona!*

Yine eserde, Lokman Dukak'tan Selçuk'a, Çağrı ve Tuğrul beylerden Alparslan'a bu yüce devletin temellerini atan ve Türk milletine şanlı zaferler bahşeden başbuğların heybetli yürüyüşlerini ve şahsiyet özelliklerini bulacaksınız. Onlara bu zaferin hangi hasletleri dolayısıyla verildiğini anlayacaksınız!

Her eser, öncekilerin çalışmaları ile mükemmelleşir. Selçuklu tarihi ile ilgili kıymetli çalışmalara imza atan rahmetli İbrahim Kafesoğlu, M. Halil Yınanç, Mehmet Altay Köymen, Faruk Sümer, Osman Turan, Ali Sevim, Erdoğan Merçil, bizzat talebesi olmakla şereflediğim Coşkun Alptekin ve Fahreddin Kırzioğlu beyleri minnet ve şükranla anmak bir borçtur. Şiirlerinden alıntılar yaptığım destan şairimiz Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu Bey'e rahmet dilerim.

Ayrıca günümüzde de Selçuklular sahasında ciddi araştırmaları bulunan Abdülkerim Özaydın, Cihan Piyadeoğlu, Osman G. Özgüdenli beylere teşekkür eder, çalışmalarında başarılar dilerim.

Eserin basımını gerçekleştiren Timaş Yayınları'na ve Tarih Editörü Zeynep Berktaş'a şükranlarımı sunarım. Yine eserin hazırlanmasında büyük emeği geçen Hamza Umut Albayrak, Ahmet Mercan, Fehim Harmanşa ve Hakan Gürsel beylere müteşekkirim.

Ârif olana besdir işaret...

Ahmet Şimşirgil

BİRİNCİ BÖLÜM

SELÇUKLULARIN ATALARI

"Biz bir alay İslam topluluğunun, bir dinsiz kâfire ve inatçı serdara hizmet etmesi iman gayreti değildir. Bilhassa bize böyle hile yapmak fikrinde olan ve oyun etmek niyetinde bulunanlara karşı bu diyardan başımızı alıp gideriz. Varıp bir köşede kendimize bir yer ediniriz. Başımıza müstakil ve halimize razı olup, otururuz. Korkuyu ortadan götürürüz."

Selçuk Bey

OĞUZLAR

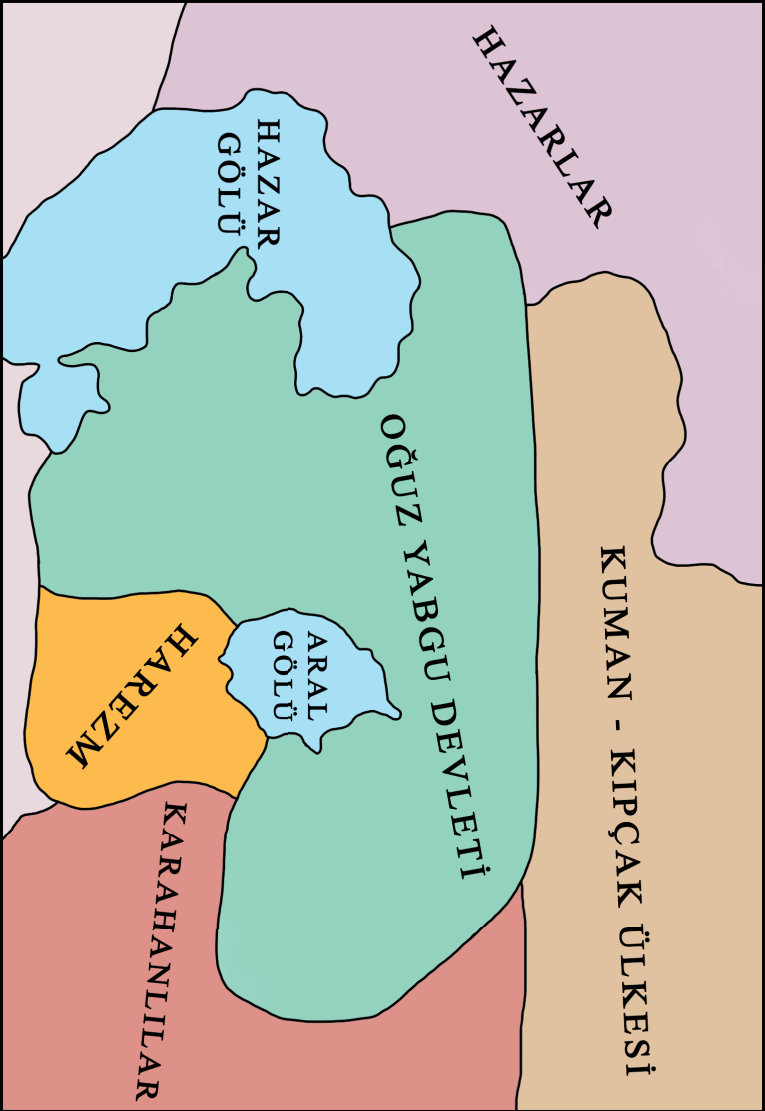
Anadolu Türklüğünün soyu, Göktürklerin batı kolunda meskûn Oğuz boylarına dayanmaktadır. Oğuz adına ilk defa Göktürk kitâbelerinde rastlanmaktadır. Kelimenin kökeni hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan, ok kelimesiyle en eski Türkçede çokluk eki olan “z”den oluşan okuzdan (oklar) geldiği hakkındaki görüş en isabetli olanıdır. Göktürk kitâbelerine göre Oğuzlar (İslam kaynaklarında Guz) dokuz boydan meydana gelmiş bir budun yani millettir. Bundan dolayı Tokuz (Dokuz) Oğuz diye de anılır.¹

627 senesinden itibaren Batı Göktürklerini oluşturan Türk boyları, Çin kaynaklarında Oğuz ismiyle anılmakta idi. Göktürk Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte Batı Türkleri, Karadeniz'den Hazar Denizi ve Aral Gölü'ne kadar olan bölgede Hazar Kağanlığı'nı kurmuştur. Hazar Denizi'nin doğusunda (Mangışlak çevresinde) yaşayan Oğuz kavimleri de Hazar Kağanlığı'na bağlı olarak Oğuz Yabgu Devleti'ni kurmuşlardır.

İslam kaynaklarında Oğuzların, 775-785 yılları arasında Maverâünnehir'e indikleri kaydedilmektedir. Türgiş Devleti'nin yıkılmasından sonra, Oğuzlar Yenikent merkezli Hazar-Aral steplerinde kendi devletlerini kurmuştur. Bu devletin ismi tarihte “Oğuz Yabgu Devleti” olarak geçmektedir. Oğuz Yabgu Devleti, İdil-Bulgar Devleti gibi bir süre Hazar Kağanlığı'na tâbi olmuştur.²

X. asrın başlarında Oğuz Yabgu Devleti ile ilgili birtakım bilgilere, Abbasî Halifesi tarafından İdil Bulgar Devleti'ne elçi olarak gönderilen İbn Fadlan'ın yazmış olduğu seyahatnâmede rastlamaktayız. Buna göre X. asrın başlarında Oğuz Yabgu Devleti bağımsız hareket etmekte olup hiçbir devlete tâbi değildi.³

Oğuzlar X. asırda, Hazar Denizi'nin doğusundan itibaren Sirderya'nın (Seyhun) orta mecralarına kadar uzanan sahalarda yaşıyorlardı. Hazar Denizi'nin güneydoğu sahilinde bulunan Cür-

Oğuz Yabgu Devleti

can, Oğuzların elinde bulunduğu gibi, Sirderya havzasında bulunan Farab ve İsficab da Oğuzların hâkimiyeti altında idi.

X. yüzyılın başlarında, o zamana kadar gayri meskûn olan Hazar Denizi'nin doğu tarafındaki Siyah-Kûh (Kara-Dağ) Yarımadası da Oğuzlar tarafından şenlendirilmişti. Bundan dolayı bu yarımadaaya Türkçe Mangışlak adı verilmiştir.⁴

Oğuz Yabgu Devleti'nin güneyinde ise İslam ülkeleri yer almaktaydı. Batıda yani Harezmi ülkesinde sınır Cürçandan (Gürgenç) ve bilhassa bu şehrin kuzey batısındaki Cit (Jit) kasabasından başlıyordu.

Maveraünnehr'de sınır Buhara kuzeyindeki çölden başlayarak İsficab bölgesine kadar uzanıyordu. Sirderya'nın sol kıyısında, Karacık dağlarının eteğinde ve Yesi'ye bir günlük mesafede bulunan müstahkem Sabran (Savran), Müslümanların Oğuzlara karşı sınır şehri idi. Sirderya, Sabrandan itibaren, Oğuzlara ait bozkır bölgesine giriyordu.

İsficab'ın kuzeyinden, başlayarak Sirderya'ya doğru uzanan Karacık sıradağları bölgesi de Oğuzlardan oldukça mühim bir grubun yaşadığı bir yerdi. Bugün bu sıradağa Karadağ denilmektedir.⁵

X. yüzyıl başlarında yabguların kışın oturdukları Yenikent ile Cend ve Huvare şehirlerinde Müslümanlar da bulunuyordu. Bu üç şehirden en büyüğü Yabgu'nun oturduğu Yenikent idi. Bu şehirlerdeki yerleşik halkın çoğu da Oğuzlardan idi.⁶

Oğuz şehirleri sadece bunlardan ibaret değildi. Onların Sirderya kıyılarında, yerleşik olarak yaşadıkları daha bazı veya birçok şehir, kasaba ve köyler de vardı.⁷

OĞUZLARIN YAŞAYIŞLARI

X. asrın başlarında Oğuzların çoğunluğu göçebe hayatı yaşıyorlardı. Oğuz elinin XI. asırda 24 boydan meydana gelmiş olduğu bilinmektedir. Her boyun başında "bey" unvanlı asilzâdeler bulu-

nuyordu. Beylerin kırk kişiden mürekkep silah arkadaşları vardı ki, bunlara yoldaş denilirdi.⁸

Oğuz beylerinin çok varlıklı ve zengin oldukları kaynaklarda belirtilmektedir. Nitekim İbn Fadlan, Oğuzlar arasında yüz bin koyuna ve on bin ata sahip olan kimseleri gördüğünü yazmaktadır.⁹

Oğuzlardan mühim bir kısmının yerleşik hayata geçmelerinin en büyük sebebi, onların İslam'ı kabulleri olmuştur. Onlar arasında İslamiyet yayıldıkça ve kuvvetlendikçe yerleşik hayat da gelişmiştir.

Göçebe Oğuzlar, şehirlerde yerleşik hayata geçen kavimdaşlarına alaycı bir tavırla yatuk (tembel) diyorlardı. Çünkü onlara göre bu soydaşları savaş yapmayarak tembel tembel şehirlerinde oturuyorlardı. Yerleşik Oğuzların, Moğol istilasına kadar, bu şehirlerde oturmaya devam ettikleri bilinmektedir. Ancak Moğol istilası neticesinde bu şehirlerin pek çoğu oturulmayacak derecede tahribata uğrayacaktır.¹⁰

Kaçmaya muvaffak olanları ilk olarak Horasan bölgesine gideceklerdir. Moğol istilasının İran'a doğru yayılması üzerine, o esnada emin bir bölge olan Anadolu'ya göç edeceklerdir.

X. asrın başlarında Oğuzların iktisadi faaliyetleri, göçebe yaşayışlarının icabı daha çok hayvan yetiştiriciliğine dayanıyordu. Bu sebeple onların servetlerini koyun sürüleri, yılkılar (at sürüleri), develer ve hatta sığırlar teşkil ediyordu. At, binek ve deve de taşıma vasıtası olarak kullanılıyordu.

Oğuzlar ile komşu İslam kavimleri arasında canlı bir ticari faaliyet vardı. Oğuz yurdundan geçen en mühim ticaret yolu Harezm'den İdil bölgesine giden yol idi. Bu yol oldukça işlekti. Oğuzlar, barış zamanlarında ticaret maksadı ile Harezm'de Cürcaniye ve Barategin şehirlerine, Maverainnehr'de de Sabran şehrine geliyorlardı. Seyyahlar, Oğuz tacirlerinin çokluğundan ittifakla bahsetmektedirler. Nitekim İbn Fadlan beş bin kişilik muazzam bir kervan içinde Oğuz yurdundan geçmişti.¹¹

Oğuzların başlıca ticaret malı koyun idi. Horasan ve Maverâüinehr halkı et ihtiyacını Oğuzlar ve Karluklardan temin ederlerdi. Oğuzların ayrıca İslam âleminde meşhur olan Türk keçesi sattıkları da bilinmektedir. Oğuzlar ise, komşu İslam memleketlerinden bilhassa dokuma ürünleri satın alırlardı.¹²

Oğuzların X. asır başlarında genel olarak kendi kavmi dinî inanışlarını devam ettirdikleri bilinmektedir. Onlar bir yaratıcıya inanmakta olup onu “Tanrı” adıyla ifade etmekte idiler.

Oğuzların dinî mabetleri olduğuna dair açık bir rivayet yoktur. Keza ibadetleri konusunda da bir bilgi yoktur. Yalnız, saygı duydukları, hürmet gösterdikleri ve sözüne itibar ettikleri hikmetli sözler söyleyen büyükleri vardı. Bunlar tabiplik yapar, geleceğe dair keşiflerde bulunur, yapılacak bir teşebbüsün uğurlu olup olmayacağına hükmeder, dinî törenlerde başkanlık yapar ve isim verirlerdi. Bu manevi şahsiyetlere kam ve ata dedikleri belirtilmektedir. Nitekim Korkut Ata bunlardan biridir.

Oğuzlar ölülerini, Göktürkler gibi elbiseleri, silahları ve diğer şahsi eşyaları ile birlikte gömerlerdi. Mezar, bir oda gibi açılıyor, tavanı yapıldıktan sonra onun üzerine de çamurdan kubbeye benzer bir kısım ilave ediliyordu.

Gömülme işi bittikten sonra, ölünün atları kesilerek yenirdi ki, bu da bütün Türk kavimlerinde görülen yuğ aşısı veya ölü aşısı geleneği idi.¹³ İslamiyete girildikten sonra bu gelenek, ölünün ruhu için yemek yedirmek şeklinde devam etmiştir.

Oğuzlar, ölüye ait atların kesilmesinden sonra başlarını, ayaklarını ve derilerini mezarın üzerinde bulunan sırıklara asıyorlardı. Onların inanışına göre ölenler, etleri yenilen ve derileri sırıklara asılan bu atlar ile cennete gidecekti. Bunlar yapılmadığı takdirde ölen kimse, yorucu cennet yolculuğunu yayan yapmak mecburiyetinde kalacaktı.

Oğuzlar, inanışlarının tesiri ile suya girmiyorlar, yabancıların da yıkanmalarına engel oluyorlardı. Çünkü onların nazarında su kutlu ve temizdir. Yıkanmak kutlu ve temiz olan suyu kirletmek ve

böylece büyük bir günah işlemek demektir. Bu ise uğursuzluğa ve felakete sebep olurdu.¹⁴

Oğuzlar, yakın akrabaları da olsa hastalanan kimselerin yanlarına yaklaşmazlardı. Hasta olanlara kul ve karavaşlar yani cariyeler hizmet ederdi. Bu husus, şüphesiz bulaşıcı ve salgın hastalıklara yakalanmaktan korkmaları ile ilgili idi.

Oğuz yurdunda kadınlar, diğer Türk yurtlarında ve Cahiliye Devri Araplarında olduğu gibi, erkeklerden kaçmazlar ve yüzlerini de örtmezlerdi. Bununla beraber Oğuzların ne zina, ne de gulam-paralık gibi kötü gelenekleri yoktu. Esasen Türk kadınları İslam dünyasında iffetli kadınlar olarak tanınırlardı.

Oğuzlar yaşadıkları hayat tarzı ve muhitin çetin şartlarının tesiri ile oldukça sert mizaçlı kimseler idiler. Savaşçı olmak onların başlıca faziletlerinden biri idi. Oğuzlar, namuslu, dürüst ve konuk sever insanlardı. Büyüklerine son derece bağlı ve saygılı idiler. Onlar bu hasletlerini uzun yıllar muhafaza etmişlerdir.¹⁵ Nitekim XIX. yüzyılda dahi Anadolu Türkleri, seyyahlar tarafından bu hasletleri ile övülmüşlerdir.

Oğuzların konuştuğu Türkçe, Türkistan'da iken Türk lehçelerinin en incisi ve en kibarı sayılıyordu. Kaşgarlı Mahmud bu hususu bilhassa belirtmektedir.

SELÇUKLU'NUN ATASI: DUKAK

Selçuklu Devleti'nin kurucu ailesi ile ilgili olarak kaynaklarda bilgiler kısıtlıdır. Ayrıca farklı rivayetler farklı değerlendirmeleri de beraberinde getirmiştir.

Selçuk Bey'in babası kim idi?

Selçuk Bey'in babası Müslüman olmuş muydu?

Yine Selçuk'un babası Oğuz Yabgu Devleti'nde hangi konumdaydı ve görevi neydi?

Selçuklu tarihçileri bu suallere net cevaplar verememiş ve ortak bir noktada buluşamamışlardır.

Öncelikle Selçuk Bey'in babası kimdi?

Günümüz de dâhil olmak üzere Selçuklu ailesinin, tarihte etkin rol almış, bilinen ilk atasının adı kaynaklarda Dukak¹⁶ veya Lokman¹⁷ adları ile kayıtlıdır. Bu zat Selçuk Bey'in babasıdır. Günümüz tarihçileri genelde Dukak ismini kabul ederken Lokman'ın bundan bozma olabileceğini belirtmişlerdir.¹⁸ Hâlbuki iki isim arasında böyle bir yakınlık kurmak kolay değildir.

Yine kaynakların ekserisi Dukak'ın "demir yaylı" manasına geldiğini ve bu adın ona son derece güçlü ve kuvvetli olması hasebiyle verildiğini kaydetmektedir.¹⁹ Fakat günümüzde birçok Selçuklu tarihçisi bunun Dukak'ın kelime manası olmadığı ancak lakabı olabileceği kanaatindedir.²⁰ Eski Türk geleneğinde yayın hâkimiyet alameti olduğu düşünülürse bu lakabın onun sahip olduğu yüksek mevkii göstermesi itibariyle ehemmiyetlidir.

Lokman Dukak'ın, bugün ilim âlemince, Oğuzların Kınık boyuna mensup olduğu kesin kabul görmüştür.²¹ Dukak, eskiden beri reislik mevkiini elinde tutan bir aileden gelmekte idi. Nitekim Tuğrul Bey zamanından itibaren tarihi kaynaklar Dukak ailesinin asaletini belirtmekte birliktirler.

Selçuklu veziri meşhur Nizâmülmülk de, *Siyasetnâme* isimli eserinde hanedan mensuplarının babadan oğula hükümdar olduklarını ifade ederek onların soylarını Efrasiyab'a kadar çıkarmaktadır. Şöyle ki:

Yüce Allah'ın takdiri olduğu için, babadan babaya ta büyük Efrasiyab'a kadar çıkan iki büyük soydan gelen (o) âlemin efendisi, Şehinşâh-ı âzam (Melikşah) ki padişahlık ve liderlik onun hanedanında idi...²²

Bu arada bazı kaynaklar eski Türk hanları veya Türk beyleri soyundan geldiği açıkça görülen Selçuklu hanedanını Kereküci adlı bir çadırcıya bağlamaktadırlar.²³ Hâlbuki hakkında belirtilen

anekdotlar ve Oğuz Yabgusu ile arasında geçen bazı hadiseler böyle isimsiz ve etkisiz birinin olamayacağını açıkça ortaya koymaktadır.

Buna rağmen ünlü tarihçilerden Zeki Velidi Togan Bey bu görüşü benimsemiştir. O, Reşidüddin tarafından nakledilen *Oğuznâme*'deki kaydı hiçbir tenkide tâbi tutmadan almaktadır. Şöyle ki:

Selçukî Toğrul Beğ'in yedi ceddi, *Oğuznâme*'nin Seyyid Lukman rivayetinde şöyle yazılıdır: Toğrul b. Mikail b. Selçuk b. Dukak b. Ertoğrul b. Lukman b. Toksurmuş İlçi b. Keraküçi Hoca.²⁴

Hâlbuki Osman Turan Bey her iki rivayetin de doğru olamayacağı şüpheyi ifade eder:

Selçukoğullarının Dukak'tan ileri cedleri hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Reşidüddin'in Selçuk'un ataları olarak Tuğrul, Toksurmuş ve Keregüci-hoca adları eski kaynakların hiçbirinde mevcut olmayıp tarihî bir kıymet taşımaz. Bu sebeple *Oğuznâme*'de "hargâh-trâş" ve Kaşgarlı Mahmud'da "çadırıcı" manasına gelen "Keregüci" adına dayanılarak Selçukluların içtimai ve hukuki mevkiilerini tayin teşebbüsü tarihî bir esas ile ilgili bulunmadığı gibi asil bir boy beyi olması ve hususiyetle Tukak'ın oğlu Selçuk'un "sü-başı" gibi yüksek bir mevki ve unvan sahibi bulunması ile de uzlaşamaz...²⁵

KALBİ İMAN NURU İLE DOLMUŞTU!

Dukak gerçekten Müslüman olmuş muydu? Müslüman olduğu halde Oğuz Yabgusu'ndan veya halkın tepkisinden çekinerek bunu gizliyormuydu?

Bu soruların cevabı önemli ölçüde Dukak ile Oğuz Yabgusu arasında geçen bir hadisede karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle Dukak'la ilgili olarak en çarpıcı malumatları veren bu anekdotu aktaralım:

Buna göre bir gün Yabgu, komşu bir İslam ülkesi üzerine savaşa çıkmayı düşünerek Lokman Dukak ile münazara ve müşavere edip görüşmüştü. Bazı kaynaklarda ise sefer açılacak bu ülkenin bir Türk

ülkesi olduğunu belirtmektedir.²⁶ Her iki rivayette de sefer edilecek devletin adından bahsedilmemektedir. Bu durumda Yabgu'nun üzerine yürümek istediği devletin, Müslüman bir Türk devleti veya topluluğu olduğu açıkça anlaşılmaktadır.²⁷

Lokman Dukak ise, uzun süredir Müslümanlarla irtibat halinde idi. Samimi halleri, ticaret ve diğer hususlarda dürüstlükleri sebebiyle Müslümanlara karşı muhabbet duymaktaydı. Hatta muahhar ünlü tarihçilerden Ahmed bin Mahmud, "Meğer tevfik-i ilahî erişip, Dukak'ın kalbi iman nuru ile dolmuş, İslam'a gelip, doğru yolu bulmuştu."²⁸ diyerek onun Müslüman olduğunu kaydetmişti.

Nitekim Yabgu'nun Müslüman Türkler üzerine sefere çıkmasına mani olmak istemesi, Dukak'ın İslamiyet'i kabul etmiş olabileceğinin açık alametidir. Aksi halde bütün geçimleri akın üzerine olan bir emirin sefere çıkmak istememesi mümkün olmazdı. Bu noktada sadece, yabgunun kendisine tepki göstereceği endişesiyle, Müslümanlığını gizlemiş olabileceği akla gelebilir.

Zira rivayetlere göre, o dönemde beyler arasında Müslüman olduğunu açıklamak riskli görülüyordu. Nitekim İbn Fadlan'da geçen bir hadise bu hususa ışık tutmaktadır. Bazı reislerin (küçük Yınal) İslamiyet'i seçmesi üzerine, bir kısım tebaanın kendilerine: "Şayet İslam olursan reisimiz olamazsın." dediği için dinini terk etmiştir, şeklinde kayıtlar mevcuttur.²⁹

Ayrıca Oğuzlar arasında Müslümanların çoğalmaya başladığı bir dönemde Lokman Dukak'ın bundan habersiz olması da düşünülemez. Bu itibarla Yabgu ile neredeyse sonu ölümle bitebilecek bir kavgaya girişmesinin temelinde çok önemli sebepler olmalıdır ki bunun başında onun Müslüman oluşu gelir.

Yabgu ile Dukak'ın arasında neler yaşanmıştı? Son derece önemli şu hadiseyi kaynakların ifadesiyle aktaralım:

Bir gün Yabgu, Türklerden günahı olmayan bir taifeye zarar vermeye niyetlendi. Bu haber Dukak'ın kulağına geldi. Öfkeyle Padişah'ın yoluna çıktı ve onunla sert bir şekilde konuşup kaba sözler söyledi.

Padişah'ın içini öfke kapladı. Dukak'a bir kılıç darbesi indirdi. Kılıç onun yüzüne geldi, kan boşaldı. Çok sinirlenen Dukak, Yabgu'ya gürzünü (amûd) savurdu. Yabgu'nun başı yarıldı ve attan düştü.

Derhal ayağa kalkarak yanında bulunanlara Dukak'ın öldürülmesini emretti. Ancak komutanlar durakladılar. Bir taraftan Dukak'ın da yanında adamları vardı ve hadise büyüyecekti. Diğer taraftan Türk töresine göre, böyle bir hâdise vukuunda ileri gelenlerin ve büyüklerin hazır bulunduğu bir yerde, önde gelen ricâlin görüşleri alınır ve ona göre karar verilirdi. Mülkün en ulularının bir anda bu şekilde çatışmaları herkesi şaşkına çevirmişti.

Dukak da topluluğa şöyle dedi: “Benim suçum, Yabgu'nun çirkin davranışından daha büyük değildir. Çünkü o, Türk halklarına (cemâhir) ve mülkün meşhurlarına zarar vermek istedi, ben ise ona mani oldum. Onu, en azından memleketin harap olmasına ve saltanatının zeval bulmasına sebep olacak bir zulümden alıkoydum. Fakat nasihatimin karşılığında kılıç gördüm.

Türk emirleri ve büyükleri, hakkı gözettiler. Yabgu'yu nasihatler ve öğütler vererek sakinleştirdiler. “Dukak'ın, Padişah-ı âlemiyânın canını sıkıp hoşnutsuzluğuna yol açan bu suç ve günahı, şüphesiz şeytanın vesvesesidir.” dediler. Bu tür sözlerle o kadar telkinde bulundular ki nihayet Yabgu barışmaya razı oldu.

Akabinde bir barış şenliği düzenlediler. Ziyafetler çekildi ve eğlencildi. Bu sırada Yabgu ile Dukak kucaklaştılar. Dukak, Yabgu'ya olaydan dolayı özür dileyip, “Benim muradım padişahın devleti ve saltanatının devamıdır. Bu ettiğim iş ve küstahane hareket padişahı sakındığımdandır.” deyip gönlünü aldı ve tekrar görevinde kaldı.

Bu gelişme Dukak'ın azametinin ve şöhretinin daha da artmasına sebep olacaktır.³⁰

PEHLİVANLIKTA EMSALİ YOKTU!

Gerek bazı ciddi kaynakların kesin rivayeti gerekse hadiselerin seyri Dukak'ın İslam'ı kabul etmiş olabileceğini ortaya koymaktadır.

İşte bu bilgilerin ışığında Lokman ismini tekrar değerlendirmekte fayda vardır. Zira araştırmacıların, Lokman ismini, Dukak'dan bozmadır, diyerek kolayca reddetme gibi bir yöntemi benimsemek yerine, neden böyle bir adı kullandıkları hususunda düşünmeleri gerekirdi. Misal olarak sadece ilk Selçuklu şahsiyetlerinin isimleri ciddi olarak değerlendirilirse bu hususta farklı yorumların veya gerçeklerin ortaya çıkacağı muhakkaktır.

Nitekim Selçuklu ailesinin Müslüman olduğu bilinen neredeyse bütün fertleri İslami ve Türk isimlerini birlikte kullanmışlardır. İsrail Arslan, Musa İnanç, Yusuf Yinal, Davut Çağrı, Muhammed Tuğrul ve Muhammed Alparslan bunun göstergesidir.

Dikkat edilirse Selçuk oğulları Türk adının yanında umumiyetle bir peygamber ismi almışlardır. Bu durumda İslam'a girmiş olduğu pek çok kaynaktan dile getirilen Dukak'ın Lokman ismini de kullanmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Buna karşılık bilhassa Cumhuriyet dönemi tarihçilerinin bu son derece önemli konuda, güvenilirliği diğerlerine göre daha az olan Süryâni tarihçi Abu'l-Farac'ı kullanmaları ve sadece onu değerlendirmeleri de anlaşılır bir husus değildir. Konu Müslümanlık olunca, nedense zayıf rivayetleri ve tezleri kullanmakta bir beis görmemektedirler. Hatta İsrail, Mikail, Musa, Yusuf, Davud gibi isimlerine bakarak Selçuklu ailesinin, ilk dönemlerinde Hristiyan³¹ veya Yahudi olabileceklerini³² tartıştıkları halde Müslüman olabilecekleri hususunu hiç nazar-ı itibara almamaktadırlar.

Hâlbuki 921-922 yılları arasında Oğuzların yaşadıkları bölgeden geçen İbn Fadlan, onların dinî inançlarına ve âdetlerine dair mühim malumatlar vermektedir. Fadlan, büyük çoğunluğu henüz İslam'a girmeyen Oğuzların arasında, önemli miktarda İslamiyeti kabul etmiş kimselerin var olduğunu hatta yönetici mevkiinde bulunanlardan dahi Müslüman olanların görüldüğünü ifade etmiştir. Bunlardan Küçük Yinal unvanlı birisinin İslam'a girmiş iken daha sonra gelen baskılar neticesinde mecburen İslamiyet'ten vazgeç-

tiğini belirten İbn Fadlan, buna karşılık hiçbir şekilde Oğuzların Hristiyanlığı veya Yahudiliği hususunda malumat vermemiştir.³³

Diğer taraftan Fadlan'ın Oğuzlar arasında bulunduğu devre, bölgede İslamiyete karşı büyük bir eğilimin başladığı yıllardır. Aynı yıllarda İdil Bulgar hakanının Müslüman olduğu Karahanlılar arasında da İslamiyet'in revaçta bulunduğu unutulmamalıdır.

Ayrıca Oğuzlar arasında İslam'ın hızla yaygınlaştığını ifade eden sadece İbn Fadlan da değildir. Nitekim Fadlan'dan yaklaşık yarım asır kadar sonra kaleme alınan anonim coğrafya kitabı *Hududü'l-âlem*'deki bilgiler,³⁴ X. yüzyılın ortalarından itibaren Oğuzlar arasında İslamlaşmanın hızla arttığını ortaya koymaktadır.³⁵

Yine ünlü seyyahlardan İbn Havkal, X. asırda Oğuz Yabgu Devleti'nin en önemli üç merkezi konumundaki Yenikent, Cend ve Huvare'de çok sayıda Müslümanın yaşadığına dikkat çekmektedir.³⁶

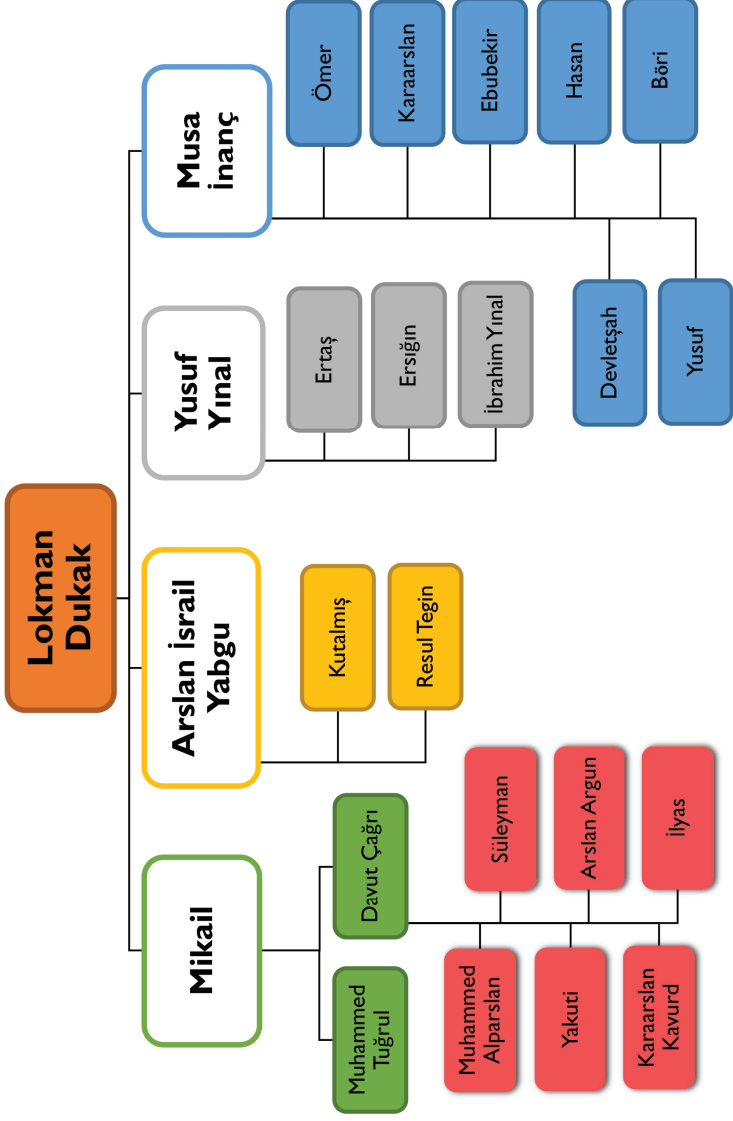
Dolayısıyla kaynakların bir kısmında Dukak, bir kısmında ise Lokman diye belirtilen Selçuk Bey'in babasının Lokman Dukak olması kuvvetle muhtemeldir. Onun İslam'ı kabul etmiş olması da aynı derecede ihtimal dâhilindedir.

Kaynakların nakline göre Lokman Dukak, gayet bahadırdı. Yiğitlik ve cesareti dillerde dolaşırdı. Güç işler onun yanında kolay olurdu. Pehlivanlıkta emsali yoktu. Ayrıca gayet akıllı, tedbir ve reyinde kâmil, sözü geçen ve fikrinde doğru kimse idi.

Bu itibarla Oğuz Yabgusu halkın ve devletin önemli işlerini onunla meşveret etmeden kesinlikle bir işe kalkışmazdı.³⁷ Neticede Yabgu'nun da kendisine vermiş olduğu değerle birlikte Dukak'ın nüfuzu günden güne artmıştı.

Lokman Dukak'ın Yabgu ile yaşadığı hadisenin üzerinden kısa bir müddet geçtikten sonra, ileride büyük bir imparatorluğa adını verecek olan bir oğlu dünyaya geldi. Adını Selçuk koydular.

Lokman Dukak, yeni doğan oğlu şerefine ziyafetler verdi. Onun mükemmel bir şekilde yetişmesi için büyük gayret sarf etti. Selçuk

Lokman Dukak Oğulları Şeceresi

delikanlılık yaşına ulaştığı sırada (14-18 yaşlarında iken) Lokman Dukak vefat etti.

DUKAK ÜZERİNDE TARTIŞMALAR!

Dukak'ın vefat yılı, görevi ve Oğuz Yabgusu katında konumu hakkında kaynaklarda ve araştırmalarda birbirleri ile çelişen bilgiler vardır.

Dukak'ın vefat yılını belirlemek açısından Yabgu ile arasında geçen hadisenin vuku bulduğu tarih önemlidir. M. Altay Köymen Bey, Dukak ile Yabgu arasında yukarıda geçen hadisenin 875-885 yılları arasında vuku bulabileceğini ileri sürüyor olsa da³⁸ Selçuk'un, 900'lü yılların başında doğduğu bilindiğinden ve Dukak ile Yabgu arasındaki hadisenin bu doğumdan hemen önce gerçekleşmiş olmasından dolayı, 895-900 yılları arasında vuku bulmuş olması daha büyük bir ihtimal olarak görünmektedir.

Öte yandan Selçuk'un yaklaşık 1017 yılında 107 yaşında vefatından hareketle bir değerlendirme yapılırsa Lokman Dukak'ın vefatı da büyük ihtimalle 915-920 yılları arasında vuku bulmuş olmalıdır.

Dukak genellikle araştırmalarda ordu komutanı sıfatıyla gösterilmektedir. Ancak kaynaklarda bunu işaret eden hiçbir bilgi mevcut değildir.

Öte yandan Fadlan'ın vermiş olduğu çok kıymetli bilgiler şayet sıhhatli bir şekilde değerlendirilirse Selçuklu tarihinin başlangıcına dair pek çok meseleyi çözmüş olacaktır.

Fadlan neden Oğuz ülkesine gitmişti?

921 senesinin Mayıs ayında İdil-Bulgar Devleti hükümdarı İlterber Almış Han İslamiyet'i kabul ettiğini elçileri vasıtasıyla Bağdad'daki Abbasi halifesi Cafer el-Muktedir Billah'a bildirmiştir. Bunun üzerine halife içerisinde ünlü seyyah İbn Fadlan'ın da bulunduğu bir elçilik heyetini İdil-Bulgar ülkesine gönderdi.³⁹